

Hvem har ivaretatt kirkens misjonsoppdrag gjennom tidene?

TORMOD ENGELSVIKEN

Tittelen på denne artikkelen angir et meget omfattende misjonshistorisk emne som knapt kan behandles forholdsvis kort om det skulle tolkes i vid forstand. Jeg velger imidlertid å tolke det mer snevert i retning av: Hvem har *misjonærene* vært?

Skal en forsøke å få en viss oversikt over misjonærtjenesten i historisk perspektiv, er det hensiktsmessig å si noe om hva en mener med "misjonær", gruppere misjonærene på ett eller annet vis og anlegge et visst diakront perspektiv.

Hva er en misjonær?

Det første spørsmålet som melder seg, er altså det helt fundamentale: Hva er en misjonær? Det er nesten like vanskelig å definere misjonærbegrepet som å definere misjon. Bosch trekker fram hele 13 punkter i sin "interim definition" av misjon.² Det er ikke hensiktsmessig å ta hele denne diskusjonen her, og vi sikter ikke på å komme fram til en enkel definisjon av hva det vil si å være misjonær. Noe bør likevel sies slik at en vet hva en skal se etter i historien.

I en viss forstand er alle kristne misjonærer, fordi misjonsbefalingen i Matt 28 er gitt til hele den kristne kirke som sendt til verden av den treenige Gud (*missio Dei*)³, og alle kristne har et vit-

neoppdrag overfor verden (Acta 1,8; 1 Pet 2,9). Dette er ikke bare et teoretisk perspektiv, for det finnes en rekke eksempler i kirken historie nettopp på at den raskeste og mest effektive utbredelsen av kirken skjer når alle eller – i praksis – mange kristne på ulike vis deler sin tro med andre.⁴ Dette skjer særlig når kirken vokser som resultat av folkebevegelser og i vekkelsestider. Evangeliet nådde antakelig de største byene i Romerriket, Roma, Alexandria og Antiokia ved slike "vanlige" kristne som delte troen ved sine ord og demonstrerte den ved sitt liv. Vi kjenner i hvert fall ikke til at det var noen apostel eller annen kirkelig utsending som brakte evangeliet for første gang til disse byene, jf Acta 11,19-21. Her beskrives hvorledes, som resultat av en forfølgelse, "noen av dem (de fordrevne), folk fra Kypros og Kyrene, kom til Antiokia, hvor de også talte til grekerne og forkynte evangeliet om Herren Jesus. Og Herrens hånd var med dem, slik at mange kom til tro og vendte om til Herren". Først når dette kom menigheten i Jerusalem for øre, ble Barnabas sendt dit som urmenighetens representant (11,22-24).

Ned gjennom kirkens historie har disse anonyme kristne spilt en stor rolle i misjonen, men det ville likevel ikke være rett å kalle dem "misjonærer". Her gjelder noe tilsvarende som for prester: "Alle er prester (Priester), men ikke alle er sogneprester (pastorer, Pfarrer)." Alle kristne bør drive misjon, men ikke alle er misjonærer. Derfor har man også i nyere terminologi skjelnet mellom et allment misjonskall og et særskilt misjonærkall. Dette bygger igjen på den bibelske tanken om spesielle kall, nådegaver og tjenester (1 Kor 12-14).

I vår sammenheng vil vi i hovedsak bruke den definisjonen av misjonærer som Bill Taylor presenterer i *Evangelical Dictionary of World Missions*: "These men and women are cross-cultural workers who serve within or without their national boundaries, and they will cross some kind of linguistic, cultural, or geographic barriers as authorized sent ones."⁵ Det finnes riktignok en svakhet ved å definere misjonærer som "tverr-kulturelle arbeidere" fordi det ekskluderer dem som arbeider innen sin egen kultur for å nå mennesker med evangeliet, mennesker som enten ikke har hørt eller ikke fått en forståelse av evangeliet som gir dem en reell mulighet til tro og dåp. Paulus og hans medarbeidere, for eksempel, var også misjonærer når de arbeidet blant mennesker som til-

hørte deres egen kultur, hadde samme språk, og bodde i samme område som de selv.⁶ Likevel kan det være hensiktsmessig i denne sammenhengen å reservere misjonærbetegnelsen for tverrkulturelle arbeidere og heller tale om evangelisering og evangelister når det dreier seg om forkynnelse til omvendelse innen egen kultur eller blant egne kirkemedlemmer, selv om det altså ikke er tale om noe prinsipielt skille.

Om vi vender tilbake til spørsmålet om hvordan vi skal gruppere misjonærene for å få fram det karakteristiske ved dem til forskjellige tider, kan vi anvende flere perspektiver. De som følger, vil bli nevnt i vår fremstilling her:

Kirkelig status

Kirkelig og religiøs bakgrunn

Yrke

Sosial status

Nasjonal eller regional tilhørighet

Kjønn

Alder

Her er det mulig med en rekke kombinasjoner, og misjonærene ned gjennom tidene har da også representert stor kirkelig, sosial og kulturell variasjon. Vi vil så forsøke å gi et grovt historisk overblikk.

Misjonærene i oldkirken

Vi trenger ikke bruke mye tid på urkirken fordi den er nokså godt bevitnet gjennom de bibelske skrifter. Vi legger imidlertid merke til at det bibelske begrepet som kommer nærmest vårt "misjonær", er apostel (*apostolos*), som i likhet med misjonær betyr utsending. Apostelbegrepet kan brukes i mer snever forstand om de 12 og Paulus, eller i videre forstand om enhver utsending for evangeliet (Acta 14,4.14). I snever forstand betegner det dem som hadde fulgt Jesus under hans jordeliv, vært vitne til hans død og oppstandelse og fått et personlig og direkte kall fra Herren (jf Acta 1,21-22). Både den gammeltestamentlige profeten som var sendt av Gud selv og den jødiske *sbaliach*-institusjonen (*sbaliach* betyr utsending på hebraisk) har bidratt til forståelsen av det nytestamentlige apostelbegrepet. I begge tilfelle var det utsendinger som

talte med fullmakt på vegne av den sendende instansen, enten Gud eller for eksempel Det høye råd. I kirkens historie var det ikke minst apostlenes misjonærtjeneste og deres kirkegrunnleggende funksjon som ble fremhevet, sammen med deres undergjørende kraft og rett til å tale og skrive Guds Ord med ufeilbarlighet slik at det kunne samles i en skriftlig kanon.

Mot slutten av reformasjonsårhundret kom det til en strid mellom den katolske jesuitten Robert Bellarmin og lutheranerne om kirkens apostolisitet. Bellarmin påsto at den lutherske kirken bl.a. savnet ett av kirkens kjennetegn, apostolisitet, fordi den ikke var misjonerende, mens lutheranerne svarte med å hevde at apostolisiteten besto i troskap mot apostlenes lære, og at der kom den lutherske kirken bedre ut enn den katolske. Denne negative holdningen til misjon fra ledende lutherske teologer nådde et høydepunkt i 1651 da de ledende lutherske teologene i Wittenberg erklærte at misjon var apostlenes personlige privilegium. Ortodoksiens hovedsynspunkt var at misjonsoppdraget var gitt til apostlene, og siden de var enestående, og ingen hadde deres underkraft, ufeilbarlighet og kunne grunnlegge kirker, gjaldt det ikke alle. Fordi hedningene allerede hadde fått en mulighet (jf Rom 10,18), var deres vantrø selvforskyldt. De hadde dermed ikke krav på en ny mulighet. Misjonsbefalingen gjaldt derfor ikke lenger i kirken, selv om riktignok den del av apostlenes tjeneste som angikk forkynnelse og forvaltning av sakramentene, var overdradd til "kirkens tjenere" og derfor fortsatt hadde gyldighet. Disse skulle imidlertid ikke forlate sine menigheter og dra til hedningene.⁷

Det er imidlertid særlig interessant at spørsmålet om hvorfor ikke de evangeliske kirkene sørget for utbredelse av evangeliet blant hedningene, ble reist av lekfolk, nemlig Erhardt Truchsetz zu Wetzhausen og Justinian von Weltz.⁸ Dermed innvarslet de en reaksjon på ortodoksiens misjonssyn som særlig skulle komme til uttrykk senere under pietismens tid.

Det har vært hevdet at de omreisende apostler i urkirken ble borte i det andre århundre og dermed også den organiserte misjonsvirksomheten. Misjon og apostel var altså så uløselig knyttet sammen at når apostolatet opphørte med de 12 og Paulus' død, opphørte også den organiserte misjonen. Oskar Skarsaune ønsker å nyansere dette bildet noe og hevder med grunnlag i kil-

der som Origenes og Eusebius at selv om "apostel" gikk av bruk som misjonærbetegnelse etter Didache, fortsatte selve misjonærfunksjonen. Det finnes omreisende misjonærer som fulgte apostlenes forbilde langt inn på 200-tallet, selv om de da ble kalt evangelister og ikke apostler. Han hevder videre at det også er to andre "embeter" i oldkirken som med atskillig saklig rett kan sees som misjonærfunksjoner: "apologeten" med Justin Martyr som den mest fremstående representanten, og asketen eller munken.⁹ Når apostler, evangelister og apologeter forsvinner, overtar asketene. Dette skjer så tidlig som på 300-tallet, særlig i den syriske kirkeavdelingen, Egypt og hele den østlige kirken, og så i løpet av 400-tallet i den vestlige. Det var særlig i kirkens randsoner at det utviklet seg et munkeideal som gikk ut på å reise ut med evangeliet for Kristi skyld (*peregrinatio Christi*).¹⁰

I Østkirken går misjonen østover mot India, Sentral-Asia og senere Kina, og sørover mot afrikanske land som Etiopia og Nubia. På kristenhetens motsatte ytterkant, i Irland, oppstår det en misjonsbevegelse som går østover og nordover mot det kontinentale Europa og Norden. Fra Konstantinopel går en misjonsbevegelse nordover mot de slaviske folkeslagene. Noen av disse pionermisjonærene som grunnlegger kirker og bidrar til å kristne folkeslag, får nettopp betegnelsen "apostel", som for eksempel Augustin i England, Patrick i Irland, Bonifatius i Tyskland og Ansgar i Norden. Også i Øst var det slik at praktisk talt enhver kirke gjorde krav på å være grunnlagt av en apostel, for eksempel apostelen Thomas i India.

La oss se noe nærmere på et par av disse misjonsbevegelser, den mest østlige og den mest vestlige.

Den nestorianske misjonen går helt tilbake til 300-tallet i Antiokia og til Nisibis-skolen med den berømte læreren Narsai som var sterkt influert av Teodor av Mopsuestia. Denne skolens teologi var en uttalt misjonsteologi.¹¹ Det viktige i vår sammenheng er at den nestorianske misjonsmodellen, som til slutt tok evangeliet helt til Kina, inkluderte både "profesjonelle" misjonærer, nemlig ordinerte munk, prester og biskoper og leke troende som reiste over store områder som handelsmenn, soldater, flyktninger osv. og spredte evangeliet der de kom. For eksempel besto et nestoriansk misjonsfellesskap på 500-tallet av to handelsmenn, en misjonsbiskop og fire prester. De dyrket sin egen mat og lærte

dem som ble omvendt, å gjøre det samme. De evangeliserte og døpte et tyrkisk folkeslag i Sentral-Asia ved Kaspiahavet, skrev ned deres språk for første gang, oversatte Skriften og lærte folket å lese og skrive. Dette er et meget tidlig eksempel på integrasjon i misjonen av evangelisering, utdanning, kirkeplanting og endog landbruk!

Den keltiske misjonen sprang som den nestorianske ut av en spesiell misjonsspiritualitet som ble fostret i semi-monastiske kommuniteter. Dette var i perioden mellom Romerrikets fall og middelalderen. Den keltiske misjonen var en pilegrimsmisjon – misjonærene kalte seg selv *peregrini*. Som Abraham la de ut fra sitt eget land til et ukjent land som ble åpenbart for dem etter hvert som de dro hvor vind og strøm ledet dem. Deres reise var både en geografisk og en åndelig reise. Den mest berømte av alle, Columbanus, reiste i det 6. århundre med 12 følgesvenner til det som nå er Burgund i Frankrike hvor de slo seg ned. Kirken var i dypt forfall, men de keltiske munkene forkynte frelsen i Kristus og tjente de nødlidende. De bygde klostre i området, og bevegelsen spredte seg etter hvert til flere områder i Europa.

Peregrini ble sendt ut fra én kommunitet for å etablere kjernen til en ny. "The peregrini went abroad not to receive benefits but to impart them. They were prepared to accept hardships of pioneering, asking for themselves only the fellowship of a dedicated community and, in many cases, a private hideaway where they might read their books and commune with God."¹²

Misjonærene i middelalderen

Kristningen av stammene i Nord- og Øst-Europa skjedde på en annen måte enn misjonen i oldkirken. Målsettingen for misjonen etter Konstantin, når "kristenheten" ("Christendom") etter hvert ble et geografisk begrep, ble folkets eller samfunnets kristianisering, også når misjonen gikk utover Romerrikets grenser.¹³ Dessuten hadde de germanske stammene øst for Rhinen en sosial struktur som gjorde enkeltomvendelser vanskelige, preget som de var av solidaritet og kollektiv bevissthet - slik for øvrig mange stammesamfunn i to-tredelsverdenen er også i dag. Hele stammen måtte ha én og samme tro.

Til å begynne med var det nok ofte munk, misjonsprester og -biskoper som under sterk motstand, ja endog martyrium, gjorde

forsøk på å kristne enkeltmennesker, men det var først når høvdingen eller kongen ble vunnet, og resten mer eller mindre frivillig fulgte ham, at folkets eller stammens omvendelse var et faktum. I denne avgjørende fasen ble det ofte i tillegg til forkynnelse og undervisning brukt politiske og militære maktmidler. Dette reiser selvfølgelig alvorlige spørsmål om forholdet mellom misjon og makt. Å kalle de kongene og høvdingene som innførte kristendommen, "misjonærer" er knapt mulig, men det kan heller ikke forties at deres rolle var meget viktig for innføringen av kristendommen i disse nye områdene. Det er noe ironisk at Norges nasjonalhelgen, Olav den Hellige, nettopp var en slik konge som ville innføre kristendommen i Norge med vold og makt.

Et trekk ved denne misjonen, som også går igjen i nyere misjon, er kraftprøven, eller "power encounter", som altså ikke bare dreide seg om møtet med en sterkere fysisk eller militær makt, men faktisk om en åndelig makt der undergjæringer eller utfordringer av hedenskapets åndelige krefter førte til at mange tapte troen på den gamle religionen og kom til tro på Kristus. Dette viser bl.a. at også denne misjonen – med sine feil og mangler – likevel hadde viktige religiøse og åndelige aspekter og ikke bare var et rent politisk eller militært prosjekt.

Den øvrige katolske misjonen i middelalderen, som i hovedsak rettet seg mot kjettere, jøder og muslimer,¹⁴ ble også utført av munk og prester. Islam omgav det kristne Europa både i øst og vest og representerte både en politisk og militær trussel. Korstogene kan ikke sees som misjonsfremstøt, og korsfarerne var ikke misjonærer. Også etter korstogstiden måtte det kristne Europa forsvare seg mot islamske fremstøt i Spania og på Balkan.

Kirkens åndelige forsvar og misjonsfremstøt representeres først og fremst av de nye ordensgrunnleggerne, adelsmannen Frans av Assisi og munken Dominicus, og deres ordener, fransiskanerne og dominikanerne. Det er verdt å merke seg at også denne misjonen sprang ut av en åndelig fornyelse som medførte en ny misjons-spiritualitet og kommunitetsbevissthet. Misjonsmetodene var her ikke bruk av maktmidler, men åndelige: en bokstavelig forståelse av evangeliets ord om det apostoliske liv som innebar et omvandrende liv i fattigdom der forkynnelse og undervisning sto i sentrum. "Prekebrødrene" som fulgte Dominicus, var ubundet av klostre, men satset likevel på studier, ikke minst i tilknytning til

de nye universitetene i Europa. Jordanus forteller om "prekebrødrene" som misjonærer:

Han (Dominicus) hadde til å begynne med bare et lite antall brødre med seg, de fleste av dem enkle og ulærde menn, og han delte dem i grupper og sendte dem i veg til misjonsoppdrag i ulike deler av kirken, så denne verdens barn mente at han snarere ødela enn forøket det knapt påbegynte verk. Men gjennom sine forbønner hjalp han dem han sendte, og Herrens kraft var virksom og øket deres flokk.¹⁵

Allerede i 1228, åtte år etter det første generalkapitlet som regnes som grunnleggelsen av ordenen, var det 60 ordenshus etablert over hele Europa og særlig ved kristenhetens ytterste grenser. De ønsket å vinne både jøder, muslimer og mongoler ved en forkynelse og en teologi som var de andres filosofisk og åndelig overlegen.

Den mest kjente lærde dominikaner er Thomas av Aquino som i sin teologi har et klart misjonssikte når han ved fornuftsgrunner vil søke å overbevise hedningene om kristendommens sannhet. Det ene av hans to hovedverker, *Summa contra Gentiles*, var en lærebok for hedningemisjonærer full av fornuftsargumenter som kunne brukes i dialog med ikke-kristne, særlig med muslimer. Om Thomas selv ikke dro ut som reisende misjonær, har han som "misjonsteolog" øvd stor innflytelse på katolsk misjonstenkning og -praksis.

Den fremste muslimmisjonæren i middelalderen var likevel ikke dominikaner, men en lekmann som først mot slutten av sitt liv ble opptatt i fransiskanerordenen, nemlig Ramon Llull (1232-1316). Med utgangspunkt i et misjonsseminar på Mallorcas nordkyst arbeidet han blant muslimer i Nord-Afrika. Også han trodde på muligheten av å overbevise muslimene om kristendommens sannhet med fornuftsgrunner.

I løpet av 1300- og 1400 tallet nådde dominikanske og fransiskanske misjonærer den da kjente verdens yttergrenser og "sprengte gammel nasjonalitetstenkning og ...det romerske rikets horisont".¹⁶

Misjonærene på reformasjons- og motreformasjonstiden

Det var særlig Jesuitterordenen (Societas Jesu) som på reformasjons- og motreformasjonstiden ivaretok Den romersk-katolske kirkes misjon. Ignatius Loyola (1491-1556) grunnla ordenen, som ble godkjent av paven i 1540. Jesuittene var mobile, tilpasningsdyktige og fleksible, og deres etter hvert store antall av nidkjære misjonærer befant seg på de fleste strategiske steder i Latin-Amerika, Afrika og Asia.¹⁷ De tjente direkte under paven og hadde en viss frihet i forhold til de politiske autoriteter. I 1493 hadde pave Alexander VI bestemt at den spanske trone hadde eksklusiv rett til å drive handel i land som var oppdaget eller ville bli oppdaget vest for Atlanterhavet, på betingelse av at kongen skulle

bring to Christian faith the peoples who inhabit these islands and the mainland ... and to send to the said islands and to the mainland wise, upright, godfearing, and virtuous men who will be capable of instructing the indigenous peoples in good morals and in the Catholic faith.¹⁸

For å unngå fiendskap mellom Spania og Portugal ble det trukket en linje fra nord til sør der Portugal fikk det som lå øst for linjen og Spania det som lå vest for linjen.¹⁹ Man forutså selvsagt ikke på den tiden konsekvensene av denne såkalte Padroado-avtalen (sjøveien til India rundt Afrika var ennå ikke oppdaget), og dens gyldighet ble senere bestridt av andre katolske og protestantiske europeiske kolonimakter.

Ved denne avtalen hadde paven understreket det kristne perspektivet på de store oppdagelsene og hadde lagt en forpliktelse på de kristne stormaktene til å sende og underholde misjonærer og til senere å opprette bispedømmer. Skjebnesvangert var det at de politiske myndigheter i Spania og Portugal nå med god religiøs samvittighet kunne foreta sine brutale overgrep mot lokalbefolkningen og fullføre sine store erobningsprosjekt. De spanske og portugisiske erobrerne (*conquistadores*) ble ledsaget og understøttet av misjonærene (padres) på en måte som skulle få katastrofale følger for den latin-amerikanske urbefolkningen og kaste lange skygger like til i dag over forholdet mellom politiske makt-havere og kirke og misjon i Latin-Amerika.

Bildet av misjonen og misjonærene i Latin-Amerika er likevel

ikke bare negativt. Ikke minst jesuittene spilte en viktig rolle etter at de første kom i 1549. De ble der til 1767 da de ble utvist fra Spania og alle koloniene på grunn av konflikter mellom misjonskirken og den spanske kolonisivilisasjonen. Selv om jesuittene fulgte en "tabula rasa"-metode, forhindret dette ikke at de brukte noen av de innfødte folkenes kulturelle uttrykksformer. De såkalte *reducciones* var ofte deres hovedprosjekt, og disse kommunitetene omfattet skoler, landbruk, kulturbegivenheter og religiøst liv. Også her ser vi en kombinasjon av spiritualitet, kommunaristisk liv og misjon.²⁰ Det var ikke sjelden at misjonærene kom i opposisjon til det etablerte hierarkiet som var mer eller mindre avhengig av de politiske makthavere. Denne konflikten illustreres for eksempel på en dramatisk måte i filmen *The Mission* som skildrer kirkens og misjonens forhold til indianerbefolkningen i det sørlige Brasil.

Allerede før jesuittene kom til Latin-Amerika, hadde imidlertid presten Bartholomeus de Las Casas, som kom til den nye verden i 1502, i 1514 opplevd en "omvendelse" som brakte ham til den overbevisning at "alt som var gjort mot indianerne så langt, var galt og tyrannisk". Han viet de neste femti årene av sitt liv inntil sin død i 1566 til å tjene deres sak og kjempe mot dem som undertrykket og utsuget dem.²¹

Jesuittene drog også østover, og de berømte katolske pionermisjonærene i India, Japan og Kina, de Nobili, Xavier og Ricci på 1500 og 1600-tallet var alle jesuitter. Vi kan ikke nærmere beskrive deres innsats her, men bare konstatere at de med sin tilpassningslinje (akkommodasjon) kom i konflikt med paven og kurien i Roma og dessuten litt for ofte endte i et ulykkelig konkurranseforhold til andre misjonsordener som fransiskanere og dominikanere.

Rivaliseringen mellom de ulike katolske misjonsordener ble et stort anstøt for misjonen i forhold til dem de skulle vinne, og en kan vel si generelt at konkurranse og endog direkte fiendskap mellom ulike ordener, kirker og misjoner har fulgt den kristne misjonsbevegelsen ned gjennom historien og vært ett av misjonshistoriens mørke kapitler. De protestantiske misjonsselskaperenes mange erfaringer av kirkelig splittelse og usunn konfesjonell konkurranse – men også av felles bønn og samarbeid – var blant de viktigste bakgrunnsfaktorene til den økumeniske

bevegelse som vokste fram mot slutten av det 19. og inn i det 20. århundre.

Misjon på luthersk mark kom ikke for alvor i gang før på 1700-tallet, enda det hadde vært gjort noen spede forsøk tidligere, ikke minst av den svenske misjonæren Johan Campanius blant Delaware-indianerne i Nord-Amerika midt på 1600-tallet, og av den lutherske adelsmannen Justinian von Weltz, som etter å ha blitt avvist som "svermer" av de ledende lutherske teologer, dro som misjonær til Surinam hvor han døde etter kort tid i 1668.

Et interessant fremstøt ble gjort fra Holland der den berømte rettslærde Hugo Grotius skrev en bok om den kristne tro²² som skulle brukes av hollandske sjøfolk som seilte til det fjerne Østen. Boken ble oversatt både til malay og arabisk.²³ Om disse sjøfolkene virkelig fungerte som misjonærer, er likevel tvilsomt. Flere hollandske prester ble utdannet i Leyden mellom 1622 og 1633 og gjorde tjeneste i de hollandske besittelsene i Indonesia og Sri Lanka.

Typisk for de første protestantiske misjonærene var at de hadde en dobbelt rolle: De var statsansatte prester og skulle primært betjene sine egne landsmenn i koloniene, men de hadde også ut fra prinsippet *cuius regio eius religio* ansvar for å virke for at de hedenske undersåttene i koloniene ble omvendt til kristendommen. Uheldigvis ble det innført et system der disse hollandske prestene fikk en pengebelønning for hver person som ble omvendt. Dessuten ble de kristne gitt visse privilegier. Motivene både for misjonærene og de innfødte kunne derfor være nokså blandet. Det var ikke overraskende at det kunne rapporteres om et stort antall omvendelser, skriver Stephen Neill ironisk.²⁴

Engelskmennene sendte misjonærer vestover til den nye verden. Den mest betydningsfulle på 1600-tallet var presbyterianeren John Eliot (1604-1690) som arbeidet i Massachusetts. Den første dåp fant sted i 1651. Eliot grunnla "Praying Towns" hvor han samlet kristne indianere. Eliot oversatte også Bibelen til "mohikansk" (NT 1661, GT 1663).²⁵ På slutten av sin indianske grammatikk skrev Eliot følgende motto: "Prayer and pains, through faith in Jesus Christ, will do anything." Tragisk nok ble de indianske bosettingene ødelagt i krig, og mohikanerne utryddet, slik at ingen i dag bruker den mohikanske bibeloversettelsen.

Pietismens misjonærer

Det var pietismen som på luthersk mark etter hvert overvant den fornektelse av misjonens fortsatte gyldighet som hadde vært hovedsynspunktet i ortodoksiens tid. Pietismens viktigste senter i Tyskland var Halle, og det var også herfra den første større misjonsbevegelsen med varige virkninger begynte. Siden tyskerne ikke hadde kolonier og derfor ikke kunne sende ut misjonærer under prinsippet *cuius regio eius religio*, falt det på den pietistiske kong Fredrik IV og Danmark-Norge å sende de to tyske pietistiske prestene Bartholomeus Ziegenbalg og Heinrich Plütschau som misjonærer til den danske kolonien Trankebar i Sør-India. I tillegg til å betjene de danske kolonistene skulle de også drive misjon blant de hinduiske tamiler. De reiste ut i 1705.

Denne dansk-tyske Trankebar-misjonen skulle bli banebrytende for protestantisk misjon i India og sette et mønster for protestantisk misjon generelt, med vekt på forkynnelse av evangeliet på folkespråket - med forståelse for den lokale kultur og religion - bibeloversettelse, skolearbeid, arbeid for fattige og syke og oppbygging av en egen kirke med nasjonalt presteskap. I tråd med pietistisk spiritualitet siktet også arbeidet mot en avgjørende personlig omvendelseserfaring som forutsetning for dåp og innlemmelse i kirken.²⁶

I det andre desenniet av det 18. århundre gjorde den norske presten Thomas von Westen ("Samenes apostel") flere misjonsreiser til samene i Nord-Norge, og i 1721 reiste en annen norsk prest, Hans Egede til Grønland som statsoppnevnt handelsmann og misjonær. Dermed innledet disse den norske protestantiske misjonshistorien. Typisk for denne statlige misjonen var at det var prester som ble sendt ut som misjonærer. Dette var også hovedmønsteret for det meste av den øvrige protestantiske misjonen til langt ut på 1800-tallet.²⁷

Den største og mest dynamiske pietistiske misjonsbevegelsen innen den lutherske kirken var imidlertid ikke bestemt av denne klerikale forståelsen av misjonærtjenesten. Herrnhuternes misjonsarbeid, som fra starten i 1732 i løpet av en periode på 150 år sendte ut over 2000 misjonærer, og i de første tretti år flere enn hele den protestantiske kristenheten til sammen i de foregående 200 år, ble startet av en lekmann, grev Nicolaus von Zinzendorf. Han hadde i 1722 tillatt en gruppe religiøse flyktninger fra Mähren å

bosette seg på sitt gods og danne en kommunitet som fikk navnet Herrnhut. Karakteristisk for brødremenighetens eller herrnhuternes misjon var forkynnelsen av den korsfestede Kristus og en absolutt overgivelse til Herrens vilje.²⁸

Innen den herrnhutiske misjonsbevegelsen var ikke misjonærtjenesten begrenset til en kirkelig elite eller knyttet til det politiske maktapparatet. Misjonærene reiste ut som grupper bestående av mennesker med forskjellig yrkesmessig bakgrunn, ofte også håndverkere og bønder, og etablerte et kristent fellesskap på misjonsmarken som så skulle høste inn "førstegrøden" av enkeltmennesker fra alle folk.²⁹ De herrnhutiske kommunitetene både i Tyskland og på misjonsfeltene var selvunderholdende. Dette prinsippet, som også senere ble fulgt av andre "trosmisjoner", medførte riktignok en del problemer, men muliggjorde misjon selv når støtten hjemmefra sviktet, eller fiendtlige holdninger fra vestlige koloniadministratorer og handelsmenn eller nasjonale myndigheter la hindringer i veien for misjonærenes arbeid.

Misjonstankens gjennombrudd i den engelskspråklige verden

Den herrnhutiske modellen ble også praktisert av de første misjonærene som reiste ut fra England til India i regi av de engelske baptistenes misjonsselskap (BMS), den berømte Serampore-trioen, William Carey, Joshua Marshman og William Ward. BMS anbefalte for dem følgende: "You will find it necessary to form what you proposed, a kind of Moravian settlement; as otherwise we do not see how they can be supported."³⁰

Tradisjonelt har Carey blitt fremstilt som selve den protestantiske misjonens grunnlegger da han i 1792 utgav sin *Enquiry*³¹ og i 1793 reiste til India. Men han var selv bevisst at han sto i en misjonstradisjon av pionerer fra fortiden, og bedre orienterte forskere har understreket betydningen av det misjonsarbeidet som gikk forut for Carey - også på protestantisk mark. Men ingen kan frata Carey æren av å representere, som Neill sier, "a turning point; it marks the entry of the English-speaking world on a large scale into the missionary enterprise - and it has been the English world which has provided four fifths of the non-Roman missionaries from the days of Carey until the present time".³²

I *Enquiry* avviser Carey den hyper-kalvinistiske tanken at

omvendelsen av hedningene ville være Herrens eget verk i hans egen time, og at ikke noe kunne gjøres av mennesker for å frem-skynde den. Carey fremhever derimot at det er en plikt for alle kristne å engasjere seg i forkynnelsen av Guds rike. Det er en "obligation of Christians to use means for the conversion of the heathen", som tittelen på den lille boken lyder. Hans to store prinsipper som ble uttrykt i en preken til en gruppe av baptistprester i 1792, kan stå som et motto for den moderne misjonsbevegelsen: "Attempt great things for God; expect great things from God."³³

Allerede i 1701 var "the Anglican Society for the Propagation of the Gospel in Foreign Parts" blitt grunnlagt, og det hadde i det 18. århundre sendt ut over 350 misjonærer. Hovedarbeidet besto i omsorg for anglikanerne, men arbeidet for ikke-kristne sto også høyt på listen over selskapets formål.³⁴ Etter Carey vokser det imidlertid fram en rekke misjonsselskaper innen de fleste kirkesamfunn, både konfesjonelle og interkonfesjonelle, og det 19. århundre blir misjonsselskapenes århundre. Det ville gå for langt her å beskrive de forskjellige kirker og misjonsselskaper og deres misjonærer. Vi må nøye oss med noen store linjer.

Vi må igjen påpeke sammenhengen mellom vekkelse og misjon.³⁵ Neill hevder med rette at "the history of missions supported by Churches on the European continent begins with the emergence of the movement called pietism".³⁶ Men noe tilsvarende gjelder misjonen på det britiske øyriket og i Amerika: "The Protestant Churches owe an immeasurable debt to the Evangelical Revival in the broad sense of the term." Den gjorde seg gjeldende i de fleste kirkesamfunn og i de fleste land i Europa og i Nord-Amerika. Neill nevner i denne forbindelsen spesielt Hans Nielsen Hauge i Norge og vekkelsen som fulgte i hans fotspor.³⁷ Det er særlig interessant at i Norge ble Det norske Misjonsselskap stiftet i 1842 som en følge av et samarbeid mellom brødrevenner og haugianere.

I tillegg til en rekke økonomiske og politiske faktorer, ikke minst kolonialismen, bør også voluntarismen som vokste fram på 1800-tallet, nevnes som en vesentlig faktor for misjonen. Misjonsselskapene arbeidet ikke alltid med støtte og velsignelse fra de store folkekirkene i Europa. Ofte var de forholdsvis marginale, men de var likevel i stand til å rekruttere, sende og underholde et stort antall misjonærer uten noen form for offentlig støtte, politisk

eller økonomisk. "For this was the great age of societies. In many cases the Protestant Churches as such were unable or unwilling themselves to take up the cause of missions. This was left to voluntary societies, dependent on the initiative of consecrated individuals, and relying for financial support on the voluntary gifts of interested Christians."³⁸

Hvem har misjonærene vært de siste 200 år?

De fleste som har skrevet om den moderne misjonsbevegelsen, har viet plass til beskrivelsen av misjonærenes nasjonale, sosiale, utdanningsmessige og kirkelige bakgrunn. Sundkler og Steed for eksempel skriver om den protestantiske misjon i Afrika at svært få menn som kom som misjonærer til Afrika, hadde erfaring fra den akademiske verden eller statsadministrasjonen. Det fantes imidlertid noen viktige unntak. Generelt var det store flertallet av misjonærer meget unge, ofte tidlig i tyve-årene: "The Christian movement in 19th century Africa was a youth movement."³⁹

Misjonærenes sosiale bakgrunn avspeilet de sosiale forholdene i Europa på denne tiden. Men spesielle misjoner rekrutterte misjonærer med visse karakteristiske trekk. For eksempel var brødremenighetens misjonsrekrutter ofte håndverkere som vevere, snekkere og smeder, mens de unge mennene i Hermannsburgmisjonen var bønder fra Lüneburg.

Hvor stor vekt som ble lagt på praktiske evner, ser vi hos Londonmisjonen allerede i 1795: "It is not necessary that every missionary should be a learned man, but he must possess a competent measure of that kind of knowledge which the object of the mission requires." Dette "competent measure" ble videre definert som "Godly men who understand mechanical arts". Særlig i Afrika var praktiske kunnskaper til stor nytte,⁴⁰ men det er også blitt påpekt at det ble ødet enorme ressurser ved at det ofte ble stilt inadekvate krav til misjonsrekruttene.⁴¹

Dette betydde altså ikke at enhver person var kvalifisert til å bli misjonær. Misjonsselskapene la etter hvert stor vekt på å rekruttere de rette personene, og de fleste større misjonsselskapene opprettet egne seminarer for å utdanne sine misjonærer.

Et særlig trekk ved den britiske misjonen, og spesielt den anglikanske i regi av *Church Missionary Society*, er at den tidlig på 1800-tallet i stor utstrekning rekrutterte tyske prester fra Berlin og

Basel for sitt misjonsarbeid. Dette hadde sin årsak både i en mangel på kandidater i Storbritannia som bl.a. annet skyldtes kirkelig motstand, og en stor tilgang på kandidater i Tyskland. Basel for eksempel sendte over 80 misjonærer til det britiske CMS.¹² Mange av dem ble meget betydningsfulle pionermisjonærer. Dette viser at misjonen tidlig var et både internasjonalt og inter-konfesjonelt partnerskap, for å bruke et moderne ord. Ikke minst ved begynnelsen av det 19. århundre var visjonen primært å utbre Guds rike, ikke den egne nasjonale kirke eller konfesjon.

Noe må også sies om forholdet mellom ordinerte misjonsprester og lekfolk som misjonærer. Walls har i en meget interessant artikkel påvist at de store britiske misjonsselskapene, og i særdeleshet CMS, så på misjonærtjenesten som en prestatetjeneste og derfor krevde (biskoppelig) ordinasjon som en forutsetning for denne tjenesten. Den berømte misjonslederen Venn lekte riktignok med tanken om en spesiell ordinasjon for tjeneste "overseas", siden forkynnelse for mennesker på "a low stage of civilization" ikke krevde de sosiale og utdanningsmessige egenskaper som prester i det engelske samfunnet måtte ha. Men motargumentet var at de som var ordinert til tjeneste "overseas", ikke kunne forhindres fra senere å vende tilbake til England!¹³

Det viste seg imidlertid at misjonstjeneste også appellerte til lekfolk, og at lekfolk dessuten kunne utføre viktige oppgaver i misjonen. Allerede Carey hadde jo kombinert en rekke yrker, og de mer lavkirkelige selskapene som baptistene og LMS satte ikke de samme kirkelige kravene til sine misjonærer som CMS gjorde.

Walls hevder at tre faktorer "gradually eroded the clerical norm of the missionary": Den første var fremveksten av nye profesjoner i misjonen. Det skjedde en profesjonalisering av medisinen fra midten av det 19. århundre. Lederne av de store misjonshospitalene som ble opprettet, var oftest medisinske spesialister, og prest eller evangelist ble underordnet hospitalets leder. Dessuten økte antallet av sykepleiere og andre medisinsk ansatte i misjonen i forhold til dem som arbeidet med direkte evangeliserende eller kirkebyggende oppgaver. I tillegg fikk misjonens undervisningspersonale øket selvstendighet etter hvert som undervisningsinstitusjonene ble større, fikk et høyere nivå og mer prestisje. Lærere hadde lenge vært en del av misjonen, men da stort sett som hjelpe underordnet misjonsprestene. På slutten av århundret kom

det en rekke godt utdannede lærere og andre profesjonelle med universitetsutdanning inn i misjonens tjeneste, ikke minst som resultat av den store misjonsvekkelsen blant studentene.

Den andre og enda viktigere faktoren var det økende antall kvinnelige misjonærer. Ved slutten av det 19. århundre hadde kvinnene forandret hele misjonsbevegelsens ansikt i kraft av sitt antall. Antall kvinner ble større enn antall menn, og det har holdt seg større helt til vår tid. Ett eksempel får være tilstrekkelig: I 1900 fantes det i Amerika 41 kvinnelige misjonsselskap som underholdt 1200 enslige kvinnelige misjonærer. I 1915 sto mer enn tre millioner kvinner som medlemmer av disse misjonsorganisasjonene.⁴⁵

Den tredje faktoren har sammenheng med utviklingen innenfor misjonsselskapene. De ble etter hvert mer løsrevet fra den kirkelige strukturen, særlig etter China Inland Mission, og mange fikk en tverr-kirkelig og internasjonal organisasjonsform. I denne andre bølgen av misjonsselskaper skjedde det en betydelig "lization" av ledelsesstrukturen i selskapene. De fikk en bredere appell og i sammenheng med en økende demokratisering av samfunnslivet for øvrig, mistet de kirkelige embetsbærerne noe av sin innflytelse.

Mange av disse hovedtrendene har blitt ført videre i det 20. århundre. Likevel ser vi også noen viktige nye trekk som bare skal nevnes kort til slutt:

"Misjonæryrket" har blitt betydelig mer differensiert, ikke minst på grunn av samfunnsforholdene og de endrede politiske og religiøse forholdene i mange land. Det er blitt relativt sett færre "karrieremisjonærer" med lang tjenestetid, mens det har skjedd en betydelig vekst i antall "korttidsmisjonærer" (mindre enn to år). En gammel form for misjonærtjeneste, ofte kalt "telmakermisjon", (jf Paulus' yrke) er blitt svært vanlig. Den går ut på at mennesker med misjonærkall reiser ut og gjør tjeneste i et sekulært yrke, men bruker sine kontakter og mye av sin "fritid" på evangelisering og kirkebygging, gjerne i såkalt "lukkede land" eller "restricted access countries". En annen ny type av misjonærer er såkalte "non-residential missionaries" som er bosatt i ett annet land, men reiser inn for kortere perioder til "misjonslandet" på turistvisum. Antallet "spesialister" i misjonens tjeneste har øket, og i dag er det knapt det yrket som ikke kan brukes i misjonærtjenesten.

Den aller mest radikale endringen som har skjedd med den

globale kirkens totale misjonærstyrke, er likevel den forskyvning-
en som har skjedd i retning den ikke-vestlige verden. I følge
beregninger var det i 1980 75 000 misjonærer. Av dem var 80%
vestlige.⁴⁶ I år 2000 var tallet antatt å være ca. 300 000 og bare
45% vestlige.⁴⁷ Denne trenden bare fortsetter og vil føre til at den
ikke-vestlige verden mer og mer vil dominere den verdensvide
kirken, ikke bare når det gjelder medlemskap, men også når det
gjelder misjon. For å si det som et svar på tittelen på denne artik-
kelen: Kirkens misjonsoppdrag vil i fremtiden i stor grad bli iva-
retatt av misjonærer fra kirkene i sør. Flere viktige spørsmål mel-
der seg da: Hva betyr dette for misjonens fremtid? Hvem vil frem-
tidens misjonærer fra sør være? Hvordan vil de arbeide? Hvilke
endringer vil det innebære for misjonsteologi, misjonsmotivasjon
og misjonsmetoder? Her reises grunnleggende spørsmål om frem-
tidens misjon og dens forhold til kirke, kultur og religion. Disse
spørsmålene må være blant de viktigste i dagens misjonstenkning,
men kan ikke behandles her.

Fellestrekk

Finnes det noen trekk som er felles for alle de som har ivaretatt
kirkens misjonsoppdrag gjennom tidene, på tross av den enorme
variasjonen vi har iaktatt? Vi mener avslutningsvis å kunne peke
på i det minste tre hovedtrekk som er felles for de aller fleste
misjonærer:

1. Misjonærene har hatt en sterk åndelig overbevisning, en kalls-
bevissthet, som ofte har båret dem gjennom hardt arbeid og
motgang, strabasiøse reiser, lidelser og farer, endog med livet
som innsats. Det har gjeldt misjonærer fra apostelen Paulus til
dagens misjonærer. Misjonærene har - med alle sine svakheter
og begrensninger - vært kristne menn og kvinner med dyp
trosoverbevisning, som de så har fulgt opp i praksis, ofte i en
livslang tjeneste.
2. Misjonærene har ofte på en eller annen måte tilhørt en forny-
elses- eller vekkellesbevegelse i kirken.⁴⁸ Det har vært ordener,
kirker, vekkelse, selskaper og bevegelser som har ønsket å
representere "virkelig kristendom", *real Christianity*, i motset-
ning til nominell kristendom eller vanekristendom. De har ikke
bare vært interessert i rett lære eller i å bevare kirkelig *status
quo*. De har ønsket fornyelse og forandring, gjerne ekspansjon

og vekst både kvalitativt og kvantitativt. Ofte har de tilhørt en minoritet innad i kirken og vært relativt marginale i sin samtid. I det lengre historiske perspektivet har de ofte vært de som har fornyet kirken i nedgang- og forfallstider eller utbredt kirken til nye områder og folkeslag.

3. De har tilhørt et nært og sterkt kristent fellesskap, om det har vært et kloster, en orden, en kommunitet, et vennesamfunn, et bønnefellesskap eller hvordan det rent kirkelig eller sosiologisk måtte beskrives. I dette fellesskapet har det blitt utviklet og næret en misjonsspiritualitet som har gjort misjonstjeneste til en reell valgmulighet for enkeltmennesker, og som har bevart og inspirert misjonærer til å holde ut i tjenesten. Dette fellesskapet har også fungert som støttegrupper for misjonærene; ved bønn, misjonsforkynnelse, rekruttering, organisering, utdanning og underhold av misjonærene. En ser altså et nødvendig samspill mellom misjonærene selv og de fellesskapene de kommer og er mer eller mindre avhengig av. Misjon er dypest sett et prosjekt som henger uløselig sammen med en dyp kristen overbevisning levd ut i praktisk tjeneste for andre i ord og gjerning.

Noter

- ¹ Denne artikkelen er en redigert utgave av et foredrag som ble holdt ved en konferanse arrangert av Nordisk Økumenisk Råd og Nordisk Institutt for Misjonsforskning og Ekumenisk forskning (NIME) på Liselund i Slagelse, Danmark, 3-5. oktober 2003 med temaet: "Misjonæren – person og tjeneste". Det er denne konteksten som i høy grad bestemmer tolkningen av foredragets tittel.
- ² Se Bosch 1991, 8-11.
- ³ Se Engelsviken 2003.
- ⁴ Sundkler uttrykker det for eksempel slik med hensyn på spredningen av kristendommen i Nordøst-Afrika: "Christianity spread via the Red Sea as it had done in the Mediterranean: by Christian traders bringing their goods and their witness." Sundkler, Steed 2000:36. Til debatten om kristendommen i det første århundret spredte seg primært ved planmessig misjon ved misjonærer som Paulus eller ved såkalt "mikrokommunikasjon", ved "private und berufliche Kontakte, Face-to Face Kommunikation in Primär- und Quasiprimärgruppen", se Reinbold 2000 og Stenschke 2003:8-10.
- ⁵ Moreau, 2000: 645.
- ⁶ Jf Paulus' beskrivelse av sin egen misjonærtjeneste i Rom 15,20.
- ⁷ Se til denne problematikken, Berentsen 1990:18-26 og Berentsen 1994:112-114.
- ⁸ Scherer 1969.
- ⁹ Skarsaune 1994:89-94. Se til dette også Sundkler, Steed, 2000:15, som sier med hensyn til den monastiske bevegelse i Egypt på 300- og 400-tallet: "The monks were the missionaries of the church."
- ¹⁰ Skarsaune 1994:94.
- ¹¹ Harris 2000:495-501.
- ¹² McNeill 1974:157, sitert i Warner 2000:493.
- ¹³ Se til dette Skarsaune 1994:101-104.
- ¹⁴ Se til dette også Skarsaune 1994:105-109.
- ¹⁵ Thomell 1983:64, sitert hos Skarsaune 1994:106.
- ¹⁶ Skarsaune 1994:109.
- ¹⁷ Ekström 2000:508.
- ¹⁸ Neill 1973:141-142.
- ¹⁹ Senere ble linjen flyttet vestover slik at den gikk midt gjennom det sør-amerikanske kontinent. Dette er årsaken til at Brasil er portugisisktalende mens det meste av det øvrige Latin-Amerika er spansktalende.
- ²⁰ Ekström 2000:508-509.
- ²¹ Se Neill 1973:171-173.
- ²² Grotius 1971.
- ²³ Neill 1973:223.
- ²⁴ Neill 1973:224.
- ²⁵ Neill 1973:225-226.
- ²⁶ Neill 1973:228-231.
- ²⁷ Walls 2002:215ff.

- ²⁸ Tiplady 2000:503-504.
- ²⁹ Berentsen 1994:116.
- ³⁰ Tiplady 2000:505.
- ³¹ Carey 1792.
- ³² Neill 1973:261. Dette tallet må nok reduseres noe i lys av fremveksten av misjon fra to-tredelsverdenen i de over tretti år som er gått siden Neill utgav sin misjonshistorie.
- ³³ Neill 1973:262.
- ³⁴ Neill 1973:226.
- ³⁵ I denne sammenheng kunne også enhet nevnes. "Vekkelse, misjon, kristen enhet er en uunngåelig serie", Rouse/Neill 1967:310.
- ³⁶ Neill 1973:227.
- ³⁷ Neill 1973:251.
- ³⁸ Neill 1973:252.
- ³⁹ Sundkler and Steed 2000:110.
- ⁴⁰ I Etiopia for eksempel var misjonærenes tekniske evner en forutsetning for deres tjeneste under keiser Teodros på 1800-tallet, se Arén 1978:91ff.
- ⁴¹ Sundkler and Steed 2000:111.
- ⁴² Sundkler and Steed 2000:112; Walls 2002:206-207.
- ⁴³ Walls 2002:223.
- ⁴⁴ Se Walls 2002:228-235.
- ⁴⁵ Norseth 2002:93.
- ⁴⁶ "Vestlige" betyr her fra Vest-Europa, Nord-Amerika, Australia og New Zealand.
- ⁴⁷ Brierley 1997:88-89.
- ⁴⁸ Se til hele dette punktet den meget innsiktsfulle artikkelen i Walls 2002:194-214.

Bibliografi

Arén, Gustav: *Evangelical Pioneers in Ethiopia. Origins of the Evangelical Church Mekane Yesus*. Stockholm: EFS-förlaget, 1978.

Berentsen, Jan-Martin: "Misjonstenkningen 1500-1900", i: Berentsen, Jan-Martin, Engelsviken, Tormod og Jørgensen, Knud (red.): *Missiologi i dag*. Oslo: Universitetsforlaget 1994, s. 110-132.

Berentsen, Jan-Martin: *Misjon og teologi. Trekk fra protestantismens historie fram til vårt århundre*. Oslo: Nye Luther forlag, 1990.

Bosch, David J.: *Transforming Mission. Paradigm Shifts in Theology of Mission*. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, 1994.

Brierley, Peter W.: "Missionary Attrition: The Re MAP Research Report", i: Taylor, William D.: *Too Valuable to lose. Pasadena, Ca.*: William Carey Library, 1997, s. 85-104.

Carey, William: *An Enquiry into the obligation of Christians to use means for the conversion of the heathens*. London: Baptist Missionary Society, 1942. (Original edition: Leicester 1792).

Ekström, Bertil: "Jesuit community, spirituality and mission", i: Taylor, William D. (ed.): *Global Missiology for the 21st Century. The Iguassu Dialogue*. Grand Rapids, Mi.: Baker Academic, 2000, s. 507-510.

Engelsviken, Tormod: "'Missio Dei'. The Understanding and Misunderstanding of a Theological Concept in European Churches and Missiology", *International Review of Mission*, Vol. XCII No. 367, October 2003, s. 481-497.

Grotius, Hugo: *True Religion*. Amsterdam: Theatrum Orbis Terrarum, 1971. Først utgitt i 1627, engelsk utgave 1631.

Harris, Paula: "Nestorian community, spirituality and mission", i: Taylor, William D. (ed.): *Global Missiology for the 21st Century. The Iguassu Dialogue*. Grand Rapids, Mi.: Baker Academic, 2000, s. 495-503.

McNeill, J.T.: *The Celtic Churches: A History A.D. 200-1200*. Chicago, Il.: University of Chicago Press, 1974.

Moreau, A. Scott (ed.): *Evangelical Dictionary of World Missions*. Grand Rapids, Mi.: Baker Books, 2000.

Neill, Stephen: *A History of Christian Missions*. Harmondsworth: Penguin Books, 1973.

Norseth, Kristin: "To alen av hvilket stykke? Tvillingsøstrene LMF og KMA i norsk, nordisk og internasjonalt perspektiv", *Norsk tidsskrift for misjon*, nr. 2, 2002, s. 91-106.

Reinhold, Wolfgang: *Propaganda und Mission im ältesten Christentum: Eine Untersuchung zu den Modalitäten der Ausbreitung der frühen Kirche*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2000.

Rouse, Ruth and Stephen C. Neill (eds.): *A History of the Ecumenical Movement 1517-1948*, London: SPCK, 2nd ed., 1967.

Scherer, James A.: *Justinian Welz: essays by an early prophet of mission*. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1969.

Skarsaune, Oskar: "Evangeliet fra Jerusalem til jordens ender", i: Berentsen, Jan-Martin, Engelsviken, Tormod og Jørgensen, Knud (red.): *Missiologi i dag*. Oslo: Universitetsforlaget 1994, s. 79-88.

Skarsaune, Oskar: "Misjonstenkningen i oldtiden og middelalderen", i: Berentsen, Jan-Martin, Engelsviken, Tormod og Jørgensen, Knud (red.): *Missiologi i dag*. Oslo: Universitetsforlaget 1992, s. 89-109.

Stenschke, Christoph: "Neuere Arbeiten und Tendenzen zur Mission im Neuen Testament," *European Journal of Theology*, 2003, nr. 1, s. 5-20.

Sundkler, Bengt & Steed, Christopher: *A History of the Church in Africa*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Taylor, William D. (ed.): *Global Missiology for the 21st Century. The Iguassu Dialogue*. Grand Rapids, Mi.: Baker Academic, 2000.

Taylor, William D. (ed.): *Too Valuable to Loose. Exploring the Causes and Cures of Missionary Attrition*. Pasadena, Ca.: William Carey Library, 1997.

Thomell, Kerstin: *Dominikus. Enligt de äldsta källorna – en levnadsteckning*. Uppsala: Katolska Bokförlaget, 1983.

Tiplady, Richard: "Moravian community, spirituality and mission", i: Taylor, William D. (ed.): *Global Missiology for the 21st Century. The Iguassu Dialogue*. Grand Rapids, Mi.: Baker Academic, 2000, s. 503-507.

Walls, Andrew F.: *The Cross-Cultural Process in Christian History*. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, 2002.

Warner, Clifton D. S.: "Celtic community, spirituality and mission", i: Taylor, William D. (ed.): *Global Missiology for the 21st Century. The Iguassu Dialogue*. Grand Rapids, Mi.: Baker Academic, 2000, s. 491-495.

Tormod Engelsviken, f. 1943, cand. theol. MF 1969, Ph.D. 1981. Misjonær i Etiopia for Norsk Luthersk Misjonssamband, lærer Fjellhaug skoler, stipendiat MF 1978-1983. Fra 1984 førsteamanuensis og fra 1998 professor i misjonsvitenskap ved MF.

Who has taken care of the missionary task of the church through the ages?

Reserving the term 'missionary' for cross-cultural workers the article gives a broad presentation of the church's endeavours to come to terms with her missionary calling through the ages. By way of conclusion the author gives a threefold answer to the question whether there are any features in common for all those who have taken care of the missionary task. Firstly, the missionaries – with all their differences, weaknesses and limitations - have had a strong spiritual conviction, a consciousness of a calling. Secondly, they have often in some way or other belonged to a movement of renewal in the church. Thirdly, they have most often belonged to a strong and supporting Christian community.